

XIX. SZÁZAD VÉGI MOHA ADATOK A KIS-SOMLYÓRÓL (VAS MEGYE) PIERS VILMOS HERBÁRIUMÁBAN (SAVARIA MÚZEUM, SZOMBATHELY)

GALAMBOS ISTVÁN¹ & BALOGH LAJOS²

¹H-8420 Zirc, Alkotmány u. 33/A; E-mail: didymodon94@gmail.com

²Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum, Természettudományi Osztály
H-9700 Szombathely, Kisfaludy Sándor u. 9., E-mail: balogh.lajos@savariamuseum.hu

GALAMBOS, I. & BALOGH, L.: *Moss data from Kis-Somlyó-Hill (Vas County, Hungary) in the herbarium of Vilmos Piers (Savaria Museum, Szombathely).*

Abstract: The Piers herbarium is one of the historical collections of the Natural History Department of the Savaria Museum in Szombathely (SAMU), which contains about 17 000 samples. In the framework of the revision of some parts of the valuable collection, the moss herbarium was also processed, which according to the latest data contains 2588 records, and their revision is nearing completion. The analysis of this database reveals the territory covered by Vilmos Piers. He visited the remote area of Vas County for moss collecting only once, on 13 May 1899, when he visited Somlyó Hill (Kis-Somlyó). In the following I will describe the data of 12 samples (capsules) of this collection. The 12 capsules in question contained 11 main and 7 accompanying species, which, with one exception, are common species in Hungary. The value of the samples is increased by the fact that they are presumably the earliest collection data of the moss flora of subdistrict Vesprimense.

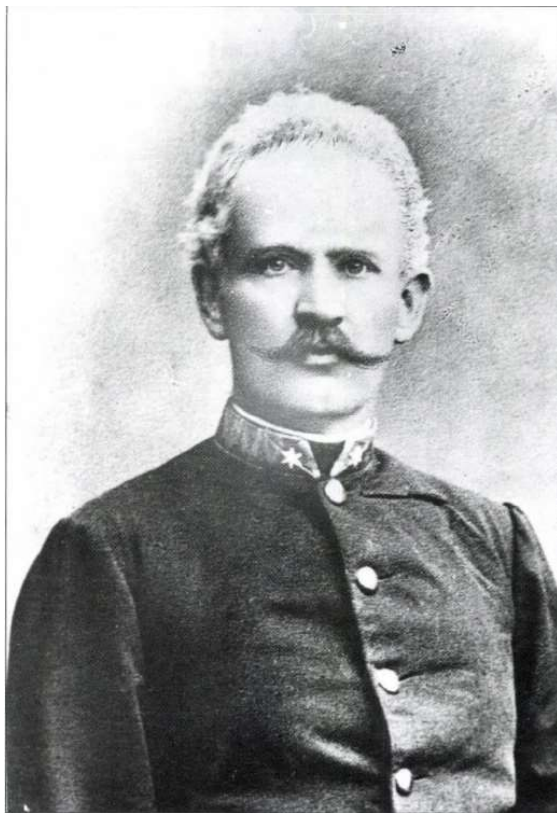
Keywords: Vilmos Piers; Kis-Somlyó-Hill; moss flora; botanical history

Bevezetés

A Piers-herbárium a szombathelyi Savaria Múzeum Természettudományi Osztályának egyik nagy történeti gyűjteménye, mely cca. 17 000 herbáriumi egységet tartalmaz, s egykori tulajdonosának nevét viseli (NÉMETH & BALOGH 2015). A létesítésekor Kőszegen őrzött Piers-herbárium névadójának halála (1920) után kalandos utat járt be. Még abban az évben a Pannonhalmi Bencés Főapátság vásárolta meg főiskolai herbáriumára számára, majd a teljes Pannonhalmi

Herbáriumot 1969-1977 között – több részletben a Pécsi Tanárképző Főiskolának adták át. 1980-1981-ben a területi illetékesség okán a Piers-herbárium visszakerült Vas megyébe, a szombathelyi Savaria Múzeum (SAMU) herbáriumába. A gyűjteményt számos alkalommal igyekeztek rendezni, Pannonhalmán Kálovics Rezső és Mayer Szixtus Károly, Pécsen Vöröss László Zsigmond, napjainkban Balogh Lajos és az általa revízióra felkért kutatók. Ennek keretében a kriptogámok közül eddig sor került a moszat- (NÉMETH & BALOGH 2015) és zuzmógyűjtemény (LŐKÖS & BALOGH 2016) revíziójára és eredményeinek közzétételére.

A szóban forgó herbárium szerves részét képező moha gyűjtemény a legfrissebb adatok szerint 2456 moha mintát (papírtasakban/kapszulában, illetve bemutató jellegű lapokra felragasztva), valamint 155 darab mikroszkópi üveges preparátumot foglal magába, így együttes számuk 2611, revíziójuk a jelen cikk szerzői által a végéhez közeledik. A moha herbárium egyes részeit többen, több alkalommal korábban is revideálták, adataikat saját munkáikhoz is felhasználták (Albert Latzel, Victor Cypers, Boros Ádám). PURGER et al. (1997) a herbárium jelentős részét képező kőszegi-hegységi adatait közzétették, de azokat előzőleg nem ellenőrizték. Az első szerző által végzett újabb revízió kiterjed a mintákban található úgynevezett kísérő mohafajokra, s Excel adatbázisba szervezése lehetővé teszi az egyes gyűjtők közötti kapcsolatok vizsgálatát is.

1. ábra: Piers Vilmos 1888-ban
(fotó: Savaria Múzeum, Természettudományi Osztály, STTF 381, Szombathely)

PIERS VILMOS

(Tarnopol ma Тернопіль. Ukrajna 1838. II. 3. – Kőszeg 1920. VII. 03.)

Ír főnemesi családból származó katolikus ősei kivándorolva a Habsburg Birodalomban lettek új otthonra. Nagyapja és apja katonai szolgálatba lépett, s ezt az utat követte 17 évesen Piers Vilmos is. A ranglétrán fokozatosan emelkedve 1866-1879 között kisebb megszakításokkal a kőszegi katonai felső-nevelőintézetben és jogutódjában fizika és természetrajz tárgyakat oktatott. 1879-ben csapatszolgálatra hívták be, majd halláscsökkenése miatt 1886-ban őrnagyi rendfokozatban nyugdíjazták. 1874-ben Kőszegen megnősült, így nyugdíjba vonulását követően végleg ott telepedett le. Ezt követően már csak kedves tudományának a botanikának élt.

Piers Vilmos gyűjtései moha herbáriumának adatai alapján

A moha herbárium revíziója és adatbázisának elemzése alapján kirajzolódik a Piers Vilmos által bejárt terület. Ennek alapján megállapítható, hogy ez döntően a Kőszegi-hegységre, annak előterére és a szomszédos Borostyánkői-hegységre (Bernsteiner-Gebirge) korlátozódik. Ennél távolabbra csak ritkán utazott. Legtávolabbi útja a Kárpátokon túltra, Galíciába vezetett, majd visszaútban felkereste a Magas-Tátrát és a Felvidék (ma Lengyelországhoz és Szlovák Köztársasághoz tartozó) más tájait. Kéthónapos útja végén (1896. VI. 9 – VIII. 9.) csaknem 250 kapszulányi anyaggal tért vissza. Egy alkalommal megfordult az alsó-ausztriai Edlitzben (14 minta) (Kőszegtől légvonalban 40 km). 1903. VIII. 18. – 1903. IX. 1. között a sziléziai Görbersdorf (ma Sokolowsko, Lengyelország) környékén gyűjtött, herbáriumában 11 kapszula található e területről. Vas megye távolabbi térségét mohagyűjtés céljából egyetlen alkalommal érintette, 1899. V. 13-án a Kis-Somlyót kereste fel, mely Kőszegtől keletre, légvonalban 50 km-re található. A továbbiakban e gyűjtés 12 mintájának (kapszulájának) adatait ismertetem (2. ábra).

2. ábra: Egy kapszula képe a lelőhelyadatokkal (fotó: Galambos István)

A Kis-Somlyó-hegy elhelyezkedése, növényföldrajzi besorolása

A Kis-Somlyó 220 méter magas vulkanikus eredetű dombja a Nyugat-magyarországi peremvidék nagytáj, Kemeneshát középtáj, Alsó-Kemeneshát kistájának része (DÖVÉNYI 2010). Ennek alapján felvetődik a kérdés, mi a kapcsolat közte és a Bakony-kutatás tárgyát képező Bakony-vidék között, különös figyelemmel arra, hogy a két nagytáj közé még beékelődik a Kisalföld részét képező Marcal-medence is. Ennek okát nem a tájföldrajzban hanem növényföldrajzi besorolásában találjuk. Általánosan elfogadott álláspont, hogy a Somló, Kis-Somlyó és a Ság-hegy, – melyek a környezetükből (Kisalföld, Kemeneshát) kiemelkedő bazalt tanúhegyek – növényzetük alapján Bakonyicum flóraidék Vesprimense flórajárásába sorolandók (PÓCS 1981, MESTERHÁZY et al. 2003), így élőviláguk a Bakony-kutatás számára is fontos.

Somló – Somlyó – Kis-Somlyó

A gyűjtési hely azonosításakor problémaként jelentkezett, hogy vajon a Vas megyei Kis-Somlyó-hegy vagy a Veszprém megyei Somló-hegy annak tényleges helye. A tizenkét cédula szövege azonosan „montis Somlyó”-t nevez meg, s megegyezik a talajra vonatkozó információ „solo trachytico” is. A trachit a vulkáni eredetű kőzetek gyűjtőneve. Tengerszint feletti magasság nyolc cédulán nem szerepel, 200 m-t ad meg három cédulán, 150 m-t pedig egyetlen cédulán. A tengerszint feletti magasság alapján ki lehet jelenteni, hogy a gyűjtés egyértelműen a Vas megyei Kis-Somlyó-hegyen történt, mivel a Veszprém megyei 432 m magas Somló-hegy 150 méteres szintvonala a bazalt fedőtől nagy távolságra a síkon fut, s a 200 méteres szintvonal is csak hegy nyugati oldalának kis szakaszán éri el a pannon üledékeket borító bazalt sziklákat. Ezzel szemben a 220 m magasságú Kis-Somlyó-hegy 200 m-es szintvonala a domb csúcsát fedő bazalttakarót minden pontján érinti (**3. és 4. ábra**). Régi térképeinken a Veszprém megyei Somló-hegy soha nem szerepel Somlyó alakban, szemben a Vas megyei Kis-Somlyó-heggyel (**1. táblázat**). Ezt a Veszprém megyei hegy vonatkozásában ZÁKONYI (1989) is megerősíti.

3. ábra: A Kis-Somlyó-hegy látképe 1973. IX. 6.

(fotó: Horváth Ernő, Savaria Múzeum, Természettudományi Osztály, STTF16743)

4. ábra: Kis-Somlyó-hegyi bazaltbánya fala, 1969. IX. 25.
(fotó: Horváth Ernő, Savaria Múzeum, Természettudományi Osztály, STTF12430)

A Kis-Somlyó-hegyen gyűjtött mohok

Mohok esetében nem elkerülhető, hogy a fő faj (a kapszula névcéduláján szereplő faj, amely alá a gyűjtést besorolják) mellett a mintában egyéb fajok is előforduljanak. A herbárium revíziója során az első szerző ezeket is meghatározta, s az adatbázisban feltüntette. A 12 mintában főfajként 11 moha került elő (1 faj két minta fő faja is volt), míg a kísérő fajok száma 9, ebből 2 fő fajként is előfordult, így az össz fajszám 18 (**2. táblázat**). A napjainkban általánosan használt – az egyes országokra vonatkoztatott – Vörös Lista (Red List) alapja az országon belüli előfordulások gyakorisága és a populációméret. Ennek kigyűjtése és elemzése alapján látható, hogy a fajok döntő hányada az LC (Least Concern) kategóriába tartozik, azaz nem veszélyeztetett (közönséges, gyakori) faj. Egy faj az LC-att (Least Concern attention) nem veszélyeztetett, de figyelmet érdemlő. Az országra vonatkozó Vörös Lista a kutatások és a revíziók függvényében nem állandó, jelen esetben a legutóbbi kigyűjtést használtam (PAPP 2010).

1. táblázat: A Somló és a Kis-Somlyó-hegy névváltozatai XVIII-XX. századi térképeken

Térképek	Somló	Kis-Somlyó-hegy
Habsburg Birodalom I. katonai felmérés (1763-1787)	Schomlauer	Somlyo vel Schomlo
Magyar Királyság II. katonai felmérés (1819-69)	Somló Hegy	Kis Somló
Habsburg Birodalom III. katonai felmérés 1:25 000 (1869-87a)	Somló hegy	Kis Somlyó hegy
Habsburg Birodalom III. katonai felmérés 1:75 000 (1869-87b)	Somló h.	Kis Somlyóhegy
Magyarország katonai felmérése (1941)	Somló-h.	csak településnév: Kissomlyó

BOROS (1968) monográfiája egy kis-somlyói adatot tartalmaz (Kissomló-Berg: Pterigoneurum pusillum (Hedw.) Broth, ma: Pterigoneurum ovatum (Hedw.) Dixon (Hodgetts et al. 2020)). A Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárában (BP) őrzött naplójában a hegyet és települést nem említi, de még a környező településeket (Borgáta, Egyházashetye, Kemesnépálya, Jánosháza, Duka, Vashosszúfalu, Káld) sem.

Az adatok botanikatörténeti jelentősége

A cikkben említett gyűjtött és revideált mohok – gyűjtési idejük alapján is – figyelmet érdemelnek. Ennek kiértékelésekor felhasználtam Magyarország legnagyobb mohaherbáriumának adatait, melyet a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytára (Budapest) őriz. A herbárium mintáinak száma 260 000, ebből a májmohok teljes egészében adatbázisban feltártak, melyhez társul még a ritka magyarországi lombos mohák adatbázisa. A két lista jelenleg összesen 31 252 rekordot tartalmaz, melyből mindössze 137 minta származik az 1800-1899. évek Magyarországról (PAPP Beáta MTM (BP) kurátor ex litt.). Ennek oka, hogy a Magyar Természettudományi Múzeum mohagyűjteményének beosztott mintáit a II. világháború idején gyűjteménymegóvási okokból Budapestről vidékre menekítették, ahol a háborús viszonyok folytán megsemmisültek (BOROS 1947). Ebből kiindulva lehetséges, hogy a **2. táblázatban** felsorolt minták és fajok a Vesprimense flórájárás első megmaradt mohadatai.

2. táblázat: A Kis-Somlyón gyűjtött és revideált mohafajok fontosabb adatai (nevezéktan HODGETT et. al. 2020)

Főfaj	Det.	Cédula szövege	Red List
Amblystegium serpens (Hedw.) Schimp.	G.I.	In saxosis montis Somlyó, solo trachytico, 200 m	LC
Amblystegium serpens (Hedw.) Schimp.	V.C.	In saxosis montis Somlyó, solo trachytico	LC
Barbula unguiculata Hedw.	A.L.	In rupium fissuris montis Somlyó, solo trachytico	LC
Barbula unguiculata Hedw.	G.I.		LC
Brachytheciastrum velutinum (Hedw.) Ignatov & Huttunen	G.I.		
Brachythecium rutabulum (Hedw.) Schimp.	A.L.	In saxosis montis Somlyó, solo trachytico	LC
Campylophyllopsis calcarea (Crundw. & Nyholm) Ovhyra	G.I.		LC
Encalypta streptocarpa Hedw.	G.I.		LC
Encalypta vulgaris Hedw.	A.L.	In rupibus montis Somlyó, solo trachytico	LC
Homalothecium sericeum (Hedw.) Schimp.	P.V.	In saxosis montis Somlyó, solo trachytico, 200 m	LC
Homomallium incurvatum (Schrad. ex Brid.) Loeske	C.V.	In abruptis ad vias montis Somlyó, solo trachytico	LC

Hypnum cupressiforme Hedw.	A.L.	In abruptis ad vias montis Somlyó, solo trachytico	LC
Hypnum cupressiforme Hedw.	G.I.		LC
Orthotrichum anomalum Hedw.	A.L.	In rupibus montis Somlyó, solo trachytico, 150 m	LC
Plagiomnium cuspidatum (Hedw.) T. J. Kop.	V.C.	In abruptis ad viam montis Somlyó, solo trach.	LC
Plagiomnium rostratum (Schrad.) T. J. Kop.	A.L.	In abruptis montis Somlyó, solo trachytico	LC
Ptychostomum imbricatum (Müll. Hall.) Holyoak & N. Pedersen	A.L.	In saxosis montis Somlyó, solo trachytico, 200 m	LC
Schistidium apocarpum (Hedw.) Bruch & Schimp.	G.I.		LC
<i>Syntrichia virescens</i> (De Not.) Ochyra	G.I.		LC-att
<i>Tortula muralis</i> Hedw.	A.L.; G.I.		LC
<i>Tortula subulata</i> Hedw.	G. I.		LC

Jelmagyarázat: vastagított fajnév = fő faj. Határozók neve: A.L. = Albert Latzel; G.I. = Galambos István; P.V. = Piers Vilmos; V.C. = Victor Cypers. Vörös listás besorolás: LC (Least Concern) = nem veszélyeztetett; LC-att. (Least Concern attention = nem veszélyeztetett, de figyelemre méltó)

Irodalom

- BOROS, Á. (1947): Szakosztályi ügyek. – Az 1927. évi január hó 9-én tartott 493. ülés 7. pont. – Botanikai Közlemények **44**: 79-80.
- BOROS, Á. (1968): Bryogeographie und Bryoflora Ungarns. – Akadémiai K., Budapest, 466 pp.
- DÖVÉNYI, Z. (szerk.) (2010): Magyarország kistájainak katasztere. – 2. átdolgozott bővített kiadás, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 876 p.
- Habsburg Birodalom (1869-1887a) – Harmadik Katonai Felmérés (1:25000) | Arcanum Térképek – 2022. 04. 17.
- Habsburg Birodalom (1869-1887b) – Harmadik Katonai Felmérés (1:75000) | Arcanum Térképek – 2022. 04. 17.
- HODGETTS, N. H., SÖDERSTRÖM, L., BLOCKEEL, T. L., CASPARI, S., IGNATOV, M. S., KONSTANTINOVA, N. A., LOCKHART, N., PAPP, B., SCHRÖCK, C., SIM-SIM, M., BELL, D., BELL, N. E., BLOM, H. H., BRUGGEMAN-NANNENGA, M. A., BRUGUÉS, M., ENROTH, J., FLATBERG, K. I., GARILLETI, R., HEDENÄS, L., HOLYOAK, D. T., HUGONNOT, V., KARIYAWASAM, I., KÖCKINGER, H., KUČERA, J., LARA, F. & PORLEY, R. D. (2020): An annotated checklist of bryophytes of Europe, Macaronesia and Cyprus. – *Journal of Bryology* **42**: 1-118.
- LÖKÖS, L. & BALOGH, L. (2016): Herbarium Piersianum 2. Piers Vilmos herbáriumának zuzmói a szombathelyi Savaria Múzeumban. – Savaria – a Vas megyei Múzeumok Értesítője **38**: 7-49.
- Magyar Királyság (1819–1869) – Második katonai felmérés – Arcanum Térképek – 2022. 04. 17.
- Magyarország (1782–1785) – Első Katonai Felmérés – Arcanum Térképek – 2022. 04. 17.
- Magyarország Katonai Felmérése (1941) – Arcanum Térképek – 2022. 04. 17.
- MESTERHÁZY, A., BAUER, N. & KULCSÁR, L. (2003): A kistáji bazalt tanúhegyek edényes flórája. – *Tilia* **11**: 3-165.

- NÉMETH, J. & BALOGH, L. (2015): Herbarium Piersianum I. Piers Vilmos herbáriumának moszatjai a szombathelyi Savaria Múzeumban. – Savaria – a Vas megyei Múzeumok Értesítője **37**: 7-34.
- PAPP, B., ERZBERGER, P., ÓDOR, P. & HOCK, ZS. (2010): Updated checklist and red list of hungarian bryophytes. – Studia Botanica Hungarica **41**: 31-59.
- PÓCS, T. (1981): Magyarország növényföldrajzi beosztása. – In: HORTOBÁGYI, T. & SIMON, T. (szerk.): Növényföldrajz, társulástan és ökológia. – Tankönyvkiadó, Budapest, 120-155. p.
- PURGER, Z., BALOGH, L., PAPP, B., RAJCZY, M. & SZMORAD, F. (1997): A kőszegi-hegység mohafldrája. – Tilia **5**: 94-271.
- ZÁKONYI, F. (1989): A Somló útikalauza. – Panoráma Kiadó, Budapest, 37 p. 8. t.